

CHARDIN I NJEGOVO DJELO

Drago Šimundža

»Uvjeren sam da ispravno tumačenje novih postignuća Znanosti i Misli opravdano vodi ne Materijalističkom nego Spiritualističkom Evolucionizmu. Svijet koji poznajemo ne razvija se slučajno; s njim strukturalno upravlja Osobno Središte opće konvergencije.«

Pierre Teilhard de Chardin

Na groblju sv. Andrije u Hudsonu kod New Yorka, iznad skromnog humka, među grobnicama članova Družbe Isusove, na bijelom kamenom stupu urezana su tri datuma koji uokviruju naporan ali plodan život jednog od najistaknutijih znanstvenih radnika i mislilaca našega stoljeća, futurologa i znanstvenog revolucionara — paleontologa, isusovca Pierrea Teilharda de Chardina. Napis je pisan latinski: IHS — P. Pierre Teilhard S. J. — Natus I Mai 1881 — Ingressus 19 Mar. 1899 — Obiit 10 Apr. 1955 — R. I. P.*

Ta tri datuma kriju iza sebe životnu dramu i bogato djelo neumorna istraživača, znanstvenoga radnika, humanista i svećenika koji se nije mogao smiriti jer je uvijek tražio nova obzorja u želji da što dublje prodre u tajnu svemira i svijeta. Pretraživao je prošlost, izgrađivao sadašnjost, brinuo se za budućnost. Nije sustao do zadnjega časa, umro je u svojem laboratoriju.

Tko je bio taj studiozni istraživač, Prometej nemirne misli, o kojemu su napisane tolike knjige? Taj znanstveni radnik koji je obišao sva veća paleontološka područja, sam prekopavao i istraživao, da bi zatim u dubo-

* Isus Krist Spasitelj — o. Pierre Teilhard DI — Roden 1. svibnja 1881 — Stupio u Družbu 19. ožujka 1899 — Preminuo 10. travnja 1955 — Počivao u miru.

kim znanstvenim meditacijama otkrivao niti prošlosti i pleo novu viziju budućnosti? Njegovo golemo djelo koje je postalo baština cijeloga svijeta, zaobljena vizija svemira, čovjeka i društva, njegov humanistički duh, znanstvena i humana poruka — pričaju o veličini i plemenitosti toga vječnog prognanika »Anđela Istraživanja«.

Rođen na obroncima Centralnoga masiva u srcu Francuske, zaljubljen, još kao dječak, u tvrdi kamen i kruto željezo, pokazivao je od malih nogu svoju privrženost »Majci Zemlji« i otvorenu ljubav prema Nebu. »Nisam imao«, pisao je on, »više od šest-sedam godina kada sam osjetio da me Materija privlači — ili, točnije, nešto što je ‚blistalo‘ u srcu Materije.« — »Ali, u stvari, moj istiniti ja bio je drugdje.« (*Le coeur de la Matière*)

Odgajam u isusovačkom kolegiju kraj Lyona, Pierre Teilhard će upiti strogi red i radnu disciplinu, ali nikada neće zaboraviti na »tvrdi kamen i kruto željezo« — »l'étouffe cosmique« koja mu nije dala mira. Suočen s čvrstim realizmom koji je nosio u sebi i s dubokom vjerom koja je prožimala njegovu osjećajnu narav, mladi će Chardin, stupivši u Družbu, snažno upiti duh i nauku Crkve, studirat će filozofiju i teologiju, ali će ga istodobno uvijek nešto vući onome »blijesku« koji je nazreo u srcu materije.

Njegova prva služba bit će profesor fizike, zatim iskapanje fosila, studij i rad u Musée d'Histoire Naturelle u Parizu, doktorska teza i profesorska katedra iz geologije i paleontologije.

Nije li genij istraživanja i uočavanja problema istodobno i genij nemira, slutnja i progonstva? Ljudi velika duha teško se mire sa svojim vremenom i svojom sredinom. Valéryjev »crv« kopka po njihovoj duši, oni mu se ne mogu oteti. Nadilazeći redovito mentalitet svojega doba i njegova ustaljena gledišta — u nesporazumu sa svojom sredinom — nisu li oni najčešće nosioci svjetlih poruka, pokretači misaonih gibanja?

Našavši se na katedri Katoličkoga instituta u Parizu, u društvu profesora koji su još uvijek gledali svijet kroz »stare naočale«, Chardin se odlučio za novu viziju. Bio je to razlog da će poslije kratkoga vremena, 1923, napustiti katedru i Pariz. Od te kritične godine, kada je pošao u Mongoliju na svoja životna znanstvena istraživanja, o. Teilhard će prionuti uz svoj omiljeni posao pjevajući himnu svemiru po golemim prostranstvima Azije i Afrike u koja će biti jednako zaljubljen i po kojima će uvijek nešto pretraživati — razgovarajući s prirodom kao što je to nekada činio u svojem rodnom Orcinesu.

Slijedilo je, dakle, novo, plodno razdoblje (1923—1946) — chardinovsko razdoblje u životu Pierrea Teilharda: smion izazov životu, velika putovanja, pustinje i iskapanja, zaziranje od ustaljenosti, osamljenost, plodna istraživanja i bogata sinteza, znanstveni uspjesi i smione teorije... Poslije dugih lutanja od Mongolije do Etiopije, plodnih meditacija i predavanja od Tokija i Pekinga do Pariza i Filadelfije neumomi se pater potkraj svojega života u dva navrata vraća u Francusku, ali ne nalazi tamo više mira i spokojsva nego je imao kada je ono morao napustiti Institut Catholique. Poslije svakoga svojeg predavanja on je predmet rasprava i »kamen spoticanja«. Zbog toga mora ponovno u »progonstvo«. Odlazi u New York gdje poslije kratkog vremena umire, na Uskrs 1955, u svojem laboratoriju.

Taj znanstveni radnik i samotni mislilac — koji je izvrsno znao teologiju i filozofiju, a u prirodnim znanostima, te posebno u geologiji i paleontologiji, teško mu je naći ravna — zadužio je čovječanstvo brojnim znanstvenim radovima i otkrićima, i nadasve svojom smionom vizijom svemira i opće geneze. Njegove misli i radovi razasuti po znanstvenim revijama, u vremenu gotovo od pola stoljeća. bili su često predmet oštarih sukoba i, kako to redovito biva, velikih priznanja. Najveće mu je priznanje odano kada su se poslije njegove smrti pojavila njegova djela, objavljivani i neobjavljeni radovi, pod pokroviteljstvom istaknutih znanstvenih radnika iz čitava svijeta. Ta su djela ubrzo prevedena na sve poznatije jezike, tako je Chardin postao opća baština čovječanstva.

Nemoguće je na par stranica izložiti bogatu misao i originalnu viziju o. Teilharda. Pa ipak, ovom prigodom kada se prvi put pojavljuje jedna njegova knjiga na hrvatskom jeziku,* potrebno je, makar djelomično, upoznati našu javnost s ličnošću i djelom ovog oštroumnog isusovca, koji je izgarao u težnji da otkrije tajnu prirode i života.

Je li Teilhard de Chardin uspio odgonetnuti stvarnost, za čim je tako žarko čeznuo? Teško je reći. Ali, u svakom slučaju treba već u početku naglasiti da je bio pionir koji se iskreno trudio da otkrije jedinstvo svemira i na svoj originalan način poveže kršćansku misao sa znanstvenim postignućima našega doba.

Jedna od većih pogrešaka prošlosti bila je svakako statična slika svijeta koja je još u Ptolomejevo doba poprimila stalne dimenzije i oblik tako da se činilo da će prije svijet propasti nego se što promijeniti u toj fiksnj kozmološkoj i antropološkoj viziji svijeta. Odrasla u misaonoj sredini te ustaljene koncepcije o svemiru i čovjeku, kršćanska se misao u prošlosti na mahove grčevito hvatala geocentrizma i fiksnizma, tražeći mu katkada potporu u Objavi, — tamo gdje je i sama priznavala da nema nikakvih prirodnoznanstvenih pouka. Tako se kršćanstvo bezrazložno vezalo uz staru sliku svijeta i njezine prolazne metode. Suočen s takvim, doduše već snažno potresenim i promijenjenim, predodžbama, Chardin je, okrenuvši se prema novome, posegao za novim istraživanjima i stao graditi svoju viziju u skladu sa svojim religioznim poimanjem i znanstvenim postavkama, odnosno pretpostavkama svojega doba. Nasuprot staromu antagonizmu koji je dijelio svijet subjekta i objekta, duha i materije, Teilhard je, na misaonom području, ponesen svojom idejom evolucionizma, naslutio apsolutno jedinstvo. *Teorija evolucije, geneza svemira i čovjeka, postepeno sređivanje i vitalizacija kozmičke tvari, imanentna prisutnost Boga u svijetu i svijeta u Bogu, genetičko jedinstvo duha i materije, uspon svijesti . . .* pojavili su se kao živa luč pred njegovim očima. Sve je to bilo očito u njegovoj znanstvenoj i intuitivnoj svijesti da ga ništa više nije moglo spriječiti da viče. Ta vika nije bila uvijek ugodna, nanijela je mnogo bola i neprilika samome Chardinu, ali on nije odustao od toga da ispita i dovrši svoj započeti posao.

Ponesen općom zakonitosti razvitka, u kojemu tajanstveno djeluje prst Božji, Pierre Teilhard posmatra fenomenalistički svijet oko sebe. On ispituje i opisuje prošlost svijeta i čovjeka kako se tisućljećima odvijala u

* *Budućnost čovjeka*, Split 1970, biblioteka »Crkve u svijetu«.

golemu geološkom laboratoriju. To je njegovo službeno područje. Ali, kao svevrstan znanstveni radnik i dubok mislilac, on osjeća potrebu da traži tajnovite niti i međusobne veze u cjelokupnom razvoju svemira. Na mahove seže za ekstrapolacijama. Prošlost mu tumači budućnost. Ali se nanovo vraća svojim znanstvenim rezultatima i u golemu geološkom i biološkom razvoju nalazi potporu za svoje postavke.

Zadržavajući se na snažnoj Pavlovoj misli, koja dominira u čitavu njegovu opusu: »Bog sve u svemu«, Chardin izvodi svoju koncepciju svemira kojemu je Uzrok, Središte i Dovršetak sam Krist. Odatle poznata misao: Krist je Alfa i Omega svemira. Svijet nije stvoren odjednom, ističe Teilhard, zreo i savršen, nego, da tako kažem, u zametku, poput stabla u klici. Svemir je golemo gradilište u kojemu »sređenje« preko »složenosti« izgrađuje sve savršenije oblike. Sve što postoji u svijetu, uključujući tu i čovjeka, nije statički raspored jukstapozicije, nego genetički tijek evolucije. Jedinštveni zakon razvoja tekao je i teče od kozmičke tvari preko kozmogeneze, biogeneze, antropogeneze i noogeneze i supra-ljudskom. »U početku njegova razvitka, bilo je potrebno djelovanje transcendentnoga reda koje će — prema tajanstvenim, ali fizički podešenim uvjetima — ucijepiti osobu Boga u ljudski kozmos.« (*La Vie Cosmique*) Sav razvoj tako ide prema konačnoj točki Omega koja na vrhu konusa prostor-vrijeme označava proslavljenog Krista.

Evolucionizam je, dakle, osnovna metoda i sigurna postavka u istraživanju i viziji patra Chardina. Njegovo dugogodišnje proučavanje transformizma od misaonog Bergsonova djela *L'Evolution créatrice* preko fosila, iskopina i analiza do usporedbi i laboratorija dovelo ga je na pomisao, koja je već bila općenito prihvaćena u svijetu znanstvenih radnika, da se svijet neprestano stvara, da nastaje, da raste. U tom idejnom okviru razvoja i rasta, s težnjom da dođe do općega jedinstva, Pierre Teilhard prodire do prvotne »kozmičke tvari« i, ne obrazlažući njezin postanak, uvlači je kao osnovnu masu u idući tijek »stvaralačke evolucije«. Sve što postoji, tako je pokrenuto »iznutra« prema rastu, prema razvoju. Materija krije u sebi tajnu života i misaonosti. Transcendentno Središte, nazovimo ga Alfa, razbudilo je u njoj tajanstvenu moć koja se očituje kao »usmjereni razvoj«.

Izišavši na čistac s pojmom napretka, Chardin se trudi da ga poveže sa samosvojnim bićem, s Kristom. On tako teži da uspostavi opće jedinstvo svemira, jedinstvo svijeta u njegovim dijelovima, u duhu i materiji, djelu i misli, dovodeći nas, na neki način, do novoga pojma o Mističnom tijelu u kojemu bi se inkorporirala mrtva i živa priroda s čovjekom na čelu — vitalizacija i spiritualizacija kozmičke tvari — i sve skupa našlo svoju središnju »os razvoja«, Početak i Dovršetak u Kristu.

Na ta dva temelja: razvoj rast u Kristu — sagrađen je Chardinov svijet: kozmos postaje kozmogeneza koji inkorporiran u Kristu rađa biogenezu, iz biogeneze raste noogeneza koja, u punini vremena, prerašćuje u Kristogenezu. Kako je duboka i sugestivna ta slika koja je, pošlje dugih obrada i stručnih analiza, poprimila svoj cjeloviti i zaokruženi oblik na posljednjoj stranici *Dnevnika*, u dubokoj meditaciji Velikoga četvrtka 1955! »Svemir je evolutivno usmjeren, Krist mu je središte.«

Od tih osnovnih misli u Chardinovoj viziji, preko razvoja i entitativne ukorijenjenosti svijeta u njegov Početak i Dovršetak, dolazimo do odlučne

postavke: konvergentnosti svemira i genetičkoga jedinstva duha i materije koje, kako ćemo još vidjeti, može ostati samo teorija, ali za to nije manje pošten i iskren pokušaj znanstvenoga radnika i kršćanskoga mislioca koje je nastojao da nadiđe sve antinomije i razilaženja koja su često nametala kriva shvaćanja i meznastvena tumačenja ljudske geneze.

Pristupajući misaono svojoj slici svijeta, Chardin se, u duhu fenomenalističke metode, susreće s »unutarnjim« i »vanjskim« u stvarima. Budući da zakon razvoja, kako on misli, nije bio samo somatski, nego je intencionalno usmjeren prema duhovnom, on smatra da ono »unutarnje«, pokretač i jezgra intencionalnosti, s pomoću »dirigirane dodatnosti«, ravna cjelokupnim razvojem. Ono »unutarnje«, težeći za sviješću, usmjerilo je čitav napor razvoja prema sve većim i sve složenijim oblicima — dok se u čovjeku nije rodila svijest koja »zna da zna«. Duh se, dakle, razvio i misao se razvijala.

Zadržavajući se uglavnom na fenomenalističkom pristupu, Teilhard odbija da raspravlja o čisto spekulativnim pitanjima. On, na primjer, ne ulazi u pitanje o postanku svemira. Ni pitanje finaliteta nije nam do kraja jasno. Chardin je tu, istina, na strani »unutarnje usmjerenosti«, ali kao da se ne može dovoljno osloniti na njezinu zakonitost. Pa ipak, pojam »unutarnjega« zamišljen kao psihička snaga slična našoj inventivnoj sposobnosti — i »vanjskoga« — shvaćen kao izvanjski izbor u razvoju — služe našem autoru, s jedne strane, kao analitički faktori njegova fenomenalističkoga pristupa i s druge kao ključ u misaonim zaključcima prema kršćanskoj viziji svemira. Budući da je evolucija, rezonira on, s čovjekom postala svjesna sama sebe, misaona, ona sama odlučuje o svojoj sudbini. Ne upućuje li to da je ona u biti intencionalna? Ili da je »dirigirana«? Prema tome, ako bi neodarvinisti, kaže Teilhard, imali prednost u predljudskim područjima razvoja — iako naravni izbor ili slučaj ne bi nikada bili sposobni stvoriti organ — neolamarkisti bi bili potpuno u pravu počevši s čovjekovim razdobljem, gdje je očito da unutarnje snage središnja ravnanja razvojem. To bi, prema Chardinu, otkrivalo da je svijet (prostor-vrijeme-energija) cjelina koja je iznutra usmjerena. Tako bi imanentnost djelovala u stvarima — a preko te bi se imanentnosti osjećalo djelovanje Božje — kao neposredno djelovanje samosvojnoga Bića na svijet.

Možda bi se moglo prigovoriti Chardinu da se u tom svojem tumačenju razvoja s pomoću pojmova »unutarnje« i »imanentno« — povezujući ih neposredno s Božjim djelovanjem i poistovjećujući tako unutarnje snage kozmičke tvari s imanentnim djelovanjem samosvojnoga Bića — kreće po rubovima panteizma. On će nam, međutim, na to odgovoriti s Pavlovim usklikom: »Bog sve u svemu.« Zato će on u svojem teološki najzrelijem djelu, *Božanskoj Sredini*, raspravljati na dugo i široko o Božjoj prisutnosti u svijetu i svijeta u Bogu. »In eo vivimus« — moto je te misaone knjige.

Nije stvar ovoga osvrta da opravda ili opovrgne Chardinove misli. Ovaj esej ne bi smio imati drugi cilj do objektivnoga upozorenja na snažne i originalne, ali isto tako revolucionarne i nove ideje i misli koje su se sile u skladan sustav, povezujući kršćansku i evolucionističko-dinamičku sliku svijeta u jedinstvenu Chardinovu viziju. Koristeći se obilno svojim teološkim i filozofskim spoznajama, naš autor povezuje svoje prirodoznan-

stvene postavke sa svojim teološko-filozofskim shvaćanjima. Njegov se svemir, zato, može shvatiti samo u kršćanskoj perspektivi.

Baveći se prošlošću i budućnošću svemira, Chardin je, u stvari, zaokupljen u prvom redu proučavanjem čovjeka i njegove sudbine. Baš na tom psiho-antropološkom području on otkriva nove spoznaje i pruža svoju sliku. Počovječenje (hominizacija) je u njegovu djelu središnji događaj cjelokupnoga razvoja. Uključen u opću genezu svemira i razvoj kozmičke tvari — prema općoj shemi: atomizacija, molekularizacija, vitalizacija, nova složenost i svijest — čovjek je ukorijenjen u opće jedinstvo kozmosa. I on je izdanak razvoja. Sve su raspoložive snage težile prema svijesti i upravo su u čovjeku, u njegovoj svijesti »koja zna da zna«, postigle svoj cilj. Čovjek je na vrhu razvitka. Noosfera je, opet, omotavši biosferu, krenula najboljim putem, u duhu konvergentnosti svemira, da, pod pritiskom vanjskih i unutarnjih snaga, dođe do potpunoga jedinstva u Kristogenezi. (*Le Phénomène humain*)

Tako Chardin dolazi do »ljudskog evolutivnog skoka«, podruštvovljenja, sve snažnije kolektivne cerebralizacije, pojma »nad-ljudskoga«... On gleda našu budućnost u općem razvoju svijesti, totalizaciji i socijalizaciji društva. Taj neumorni paleontolog, koji je živio i umro jednako zaljubljen u Zemlju kao i u Nebo, uvijek je tražio i nalazio biologijski oslonac svojim postavkama u organskom razvoju biosfere i u geološkom labirintu, u utrobi Zemlje. Socijalizacija je tako u njegovim očima stvar biološko-organskoga reda; ona je nužna etapa koja se poklapa s temeljnom osi evolucije. Sa socijalizacijom, međutim, i sve većim zbližavanjem ljudskoga društva, smatra oštromni isusovac, nastupa novi proces kolektivne cerebralizacije. Dok su se do čovjeka, tumači nam on, listovi golema kozmičkoga debla širili i granali, s čovjekom se ljudski »filum« »uvija«, »umotava«, teži zgušnjavanju i jedinstvu. Tako se, prema njemu, oblikuje novo, anatomske opipljivo »ljudsko socijalno tijelo« čiji se organi očituju u tehničkim postignućima i znanstvenim otkrićima, u odgojnom, nasljednom i mehaničkom aparatu. Kao najizrazitiji primjer kozmičke konvergentnosti, Misaono odaje kozmičko kretanje prema jedinstvu. Stoga, u općem tijeku razvoja i konusnom uzdizanju u stošću prostor-vrijeme prema jedinstvu u točki Omega, noosfera predstavlja sve uže krugove; naglim skokom evolucije ona se obogaćuje i sigurno vodi prema sve većem zajedništvu i ultra-ljudskom. Naravno, ističe Chardin, jedinstvo i podruštvovljenje moraju rasti na temelju »*simpatije*«, a ne »*prisile*«. Ljubav je, kaže on, osnovni movens koji garantira apsolutno i zdravo jedinstvo. (*L'Avenir de l'Homme*)

Nije li Chardin, u općoj konvergentnosti i težnji da pronade ključno rješenje teškim problemima društvene i idejne prirode, zaboravio, kako neki smatraju, na čovjeka pojedinca? O tome će se vidjeti u njegovoj *Budućnosti čovjeka*. Ali, moram napomenuti da je Chardinov svijet konvergencije, totalizacije, podruštvovljenja i općih društvenih smjernica u pogledu čovječanstva kao cjeline — istodobno i svijet individuuma, područje osobnoga univerzuma, u kojemu se osoba sve više »poosobljava« i raste. Kroz rast osobe, zapravo, Teilhard gleda na rast društvenosti, svijesti i jedinstva. »U ljudskom je svijetu«, ističe on u studiji *Comment je vois*, »bitna pojava postepena totalizacija čovječanstva u kojemu se pojedinci super-osmišljavaju.«

Kao ozbiljan znanstveni radnik i kršćanski mislilac, Chardin nije mogao zastati samo na fenomenu ljudskoga razvoja. On istražuje i ide naprijed. Dok mu je »zakon ponavljanja« dokaz da će evolutivni proces i dalje teći, princip nepovratnosti (irreverzibilnosti) je njegov glavni oslonac da golemo djelo razvoja ne smije iščeznuti. Ništavilo i dezorganizacija »onoga najsvršenijeg osobnog« prema kojemu je bio usmjeren sav razvoj ne mogu se zamisliti. Budući da zakon nepovratnosti u čitavom tijeku teži da sačuva »ono što je stečeno«, svijest ne može, smatra Chardin, prema samom zakonu evolucije, nestati. Drugim riječima: čovjek je biološki i evolucionistički određen da bude besmrtnan. Chardinovi razlozi za besmrtnost, međutim, nisu toliko biološke koliko psihološke prirode. »U čovjeku, naime«, kaže on u *La Réflexion de l'énergie*, »u onome času kada evolucija postaje istodobno samo-svjesna i samo-djelujuća, ona spontano postaje svjesna svoje budućnosti.« Da bi, pak, ona prihvatila sama sebe, odnosno da bi čovjek prihvatio idući skok evolucije, mora biti duboko uvjeren, ističe Chardin, da će trajno sačuvati ono »što je najvrednije u njemu«. Inače bi razvoj dalje bio nemoguć. Čovjek tako mora biti svjestan da će njegov najbolji dio, ono njegovo »osobno« ili njegov »ja« nadživjeti. Život i njegova »samopostojanost« našli bi svoje dovršenje i svoj vrhunac zajedništva u, kako on kaže u *La Réflexio de l'énergie*, »(ne samo pomišljenom, nego stvarnom) Vrhovnom Žarištu kozmičke konvergencije«. To Žarište, na drugome mjestu, zove točkom Omega. Prevedeno u stari kršćanski rječnik, to je osoba uskrsnulog i proslavljenog Krista. Uzroka i Središta svake geneze. To je apsolutna konstanta Chardinove vizije. Jasno je tako, usprkos pojedinim nedostacima i površnim tumačenjima nekih detalja, da je Chardinov svijet, o čemu nam najsnažnije govori studija *La Réflexion de l'énergie*, kršćanski svijet, i njegov pojam osobnoga »nadživljavanja«, tj. besmrtnosti u skladu s kršćanskim poimanjem. Istina, promijenila se metoda, statička slika prešla je u evolutivno-dinamičku, ali sadržaj je ostao isti.

Rast svijeta, rast materije i svijesti, rast čovjeka i čovječanstva unose u Chardinovu viziju optimističku i vedru budućnost. Dok su brojni kršćanski i nekršćanski pisci našega vremena od Bernanosa preko Simone Weil do Sartrea iza svojih zatvorenih knjiga, s borbom za čovjeka i njegova prava, ostavljali bol i mučninu u dušama svojih čitalaca, Chardin, naprotiv, sa svačke stranice zrači duboku nadu, optimizam i vedrinu. On je svjestan da povijest raste, raste jednako kao i evolutivni tijek razvoja. Družeći se s ljudima raznih uvjerenja i filozofskih nazora, svjestan mentaliteta svojega vremena, o. Teilhard je uočio da je kamen spoticanja na religioznom području u pitanju psihološkoga poimanja odnosa Bog-Čovjek. »Filosofia perennis«, shvatio je on, nije pristupačna ljudima našega doba; ona ih uopće ne zanima. Pojam Boga, zapravo, kao i shvaćanje odnosa Bog-Čovjek očito su različiti u jednoga seljaka, radnika, činovnika, intelektualca... Ne tumače li zato »poklonici neba« često pojam Boga na neadekvatan način. »Nesumnjivo«, kaže on u *Budućnosti čovjeka*, »zbog nekoga nejasna razloga u naše vrijeme nešto, ne ide više' između čovjeka i Boga onakva kakav se predstavlja danas čovjeku. Sve se sada odvija kao da čovjek nema točno pred sobom sliku Boga kojemu se on želi klanjati...« Nije li ta konstatacija dovoljan razlog što se pater Chardin, iako je ostao vjeran vertikali, nije bavio ontološkim pojmovima

niti je sezao za starim teodicejskim dokazima? Oštromni isusovac osjetio je očito bilo svojega doba. Njemu je bilo važno da današnji čovjek uoči prisutnost Boga u svijetu. Kao znanstveni radnik, uostalom, nije mogao prihvatiti Tominu statiku, iako mu nikada nije palo na pamet da sruši njegovo uvjerenje. On se, dakle, okrenuo svojoj metodi i čovjeku svojega vremena. Osjetivši da se ljudske ideje mijenjaju kao stilovi i razdoblja — katedrala XIII st. nema ništa zajedničko, osim funkcije, s modernom crkvom — Chardin je prihativši, u biti, filozofiju kršćanskog egzistencijalizma (kojoj je u odnosu Bog-čovjek još sv. Augustin povukao granice s »intimior intimo meo«), pokušao otkriti *Boga razvoja i dinamizma koji sve pokreće i u kojemu se sve odvija*. Zato njegovi izrazi »Krist-Pokretač«, »Super-Krist«, »Omega« — žele unijeti novo svjetlo u pitanje odnosa Bog-Zemlja-Čovjek. Iako njegova znanstveno-induktivna metoda u misaonim odlomcima postaje potpuno jasna samo kršćanskom čitatelju, Chardin se, bez sumnje, trudio da bude što bliži suvremenom čovjeku, vjerniku i nevjerniku, da otkrije kršćansku misao i učini je pristupačnom modernom svijetu. U tome je vrijednost i zasluga njegova djela što znanstveno nastupa te povezuje kršćanski nazor s novom slikom svijeta i kritičkim mentalitetom našega doba.

Osvrćući se, konačno, na suprotnosti koje su se stoljećima pojavljivale u ljudskim nazorima o sudbini čovjeka i svijeta, Pierre Teilhard, u duhu razvoja, nastoji pomiriti i uskladiti dva suvremena uvjerenja: vjeru u Boga i vjeru u svijet. Napuštajući svaku raspravu s onima koji ne vjeruju u napredak, on traži zajedničke točke u gledištima onih koji, naprotiv, vjeruju da se Zemlja »miče« i da povijest ide naprijed. Zaljubljen u Zemlju kao i u Nebo, ovaj veliki pacifist i humanist upozorava da je pogrešno dijeliti snage koje »vjeruju«. Vjerski (kršćanski) zanos prema »gore«, kaže on, i ateistički (marksistički) prema »naprijed« — horizontala i vertikala — u biti se ne isključuju. Vjera u Boga, smatra Teilhard, podržava vjeru u Zemlju, vjera u Zemlju podiže vjeru u Boga. Tako neumorni pater traži zajedničku rezultantu ljudskoga zanosa: u rezultanti onoga »gore« i onoga »naprijed«. Budućnost je složnoga čovječanstva, ističe on, u kretanju i zanosu »prema gore preko naprijed«. »Spas (izlaz) je«, potvrđuje opet u *Osnovnom pitanju*, »istodobno Gore i Naprijed — u Kristu spasitelju i pokretaču, ne samo pojedinaca nego čitave antropogeneze.« (*Budućnost čovjeka*).

Gledana u svojoj cjelini, Chardinova je vizija duboko kršćanska. U pojedinim pitanjima, međutim, i svojem smionom obliku očito nije sasvim dorečena. Uz to, bez sumnje, odstupa u nekim važnim točkama od tradicionalnih kršćanskih gledišta. Nije li to bio razlog da je izazvala oštru kritiku? Zbog svojih lucidnih, ali nedovoljno obrazloženih, misli o kozmogenezi, genetičkom jedinstvu duha i materije, antropogenezi, postanku kozmičke tvari te njezinim imanentnim snagama i vitalizaciji... Chardin je za mnoge postao kamen spoticanja. Izdan je svojedobno (1962) javni »Monitum« u kojemu se Crkva ograđuje od gornjih postavki i smatra opasnim pojedina gledišta koja Chardin zastupa. Ne može se još ni danas kazati, poslije tolikih studija i svestrane potpore Chardinu, da je on u svojim pionirskom ali ozbiljnom radu uspio pronaći prava rješenja i kazati posljednju riječ. Pa ipak, danas je jasno da kršćanske znanstvene

radnike i mislioce čeka naporan put i rad u istom smjeru i uz iste metode kojih se pridržavao Teilhard. Ako je sam Pio XII u svoje vrijeme isticao da je katolički znanstvenik slobodan da istražuje na polju prirodoslovnih znanosti, prihvaćajući evolucionizam sve do granica dok priznaje djelovanje Božje u evoluciji, ma kakva bila, ima li razloga odbacivati Chardinu? Za katoličku se misao nameće dužnost da se ne zatvara u prolazne filozofske i znanstvene metode, još manje da nove pokušaje proglašava »heretičnima«. Danas je barem očito koliko su pojedina zatvaranja i vezivanja uz povijesno prolazna stajališta ljudske mudrosti bila na štetu zdravom razvoju kršćanske i uopće ljudske misli.

Predbacuje se Chardinu da je naginjao materijalizmu, da je preuzeo svoje misli od Marxa i Darwina. U tome se, bez sumnje, pretjerava. Nitko ne može zanijekati Chardinovu vjeru koja prati »os razvoja« od Alfe do Omega prema jedinstvu u Bogu. Ako je naš autor pokušao dati nova tumačenja, prihvaćajući evolucionizam kao gotovu činjenicu, te u tom smislu iznio svoju antropološku i — usudio bih se reći — kozmološko-teološku koncepciju svijeta i čovjeka, ističući snage materije i povezujući ih uvijek s kršćanskim pojmom »actio Dei ad extra« — kada i ne bi uspio, on je, s čvrstom vjerom u Boga, u svojem znanstvenom radu pokazao put prema novim istraživanjima. Što se tiče Marxa i Darwina, svi mi danas dugujemo ovoj dvojici: prvome u socijalnome području, drugome u biološko-evolutivnoj slici svijeta. Međutim Chardin je, očito, ponesen svojim istraživanjima otkrio i sam u geologijskom laboratoriju da je evolucionizam ispravna postavka, a u Evanđelju je našao da je samo socijalna pravda praktično ostvareno kršćanstvo. Stoga nije potrebno poricati Chardinu njegov doprinos u tim osnovnim pitanjima.

Ne ulazeći potanje u ocjenu i vrednovanje pojedinih detalja Chardinove vizije, moramo naglasiti da je snažno potresao — i to je bilo potrebno — ustaljena statička gledišta svoje sredine, unio je više dinamizma u kršćanski život i kršćansku misao, ispravno ocijenio socijalnu stranu i zemaljske vrednote u ljudskom društvu, povezao kršćanski nazor s općenito danas priznatom evolucionističkom slikom svijeta, potakao na razmišljanje i pripremio buduće generacije za zajedničku ljubav u Kristu. Otvorio je put kršćanskim misliocima i znanstvenim radnicima, pomogao im da se bez bojazni kreću po teško spoznatljivim područjima prošlosti i budućnosti. Ne mogu se, dakle, poreći njegove zasluge u znanstvenom pogledu i traženju zajedničkoga jezika između kršćanske misli i suvremenoga mentaliteta. Očito, jasniji je i uvjerljiviji na području horizontale, ali se ne može kazati da je zanemario vertikalnu. Kao znanstveni radnik, paleontolog i prirodoslovac, držao se svoje znanstvene metode i nerado je zalazio u spekulativna pitanja, ali je vrlo rado upirao prstom prema Bogu i ukazivao na nj kao na Središte čitave kozmogeneze.

Chardin, naravno, nije nepogrešiv i nitko ga takvim ne smatra. Možda je on djelomično i promašio. Pa ipak, on je pravo duhovno osvježenje u znanstveno-misaonom svijetu XX st. — koliko na području katoličke misli, toliko u razmjerima svjetske pragmatičko-materijalističke i egzistencijalno-pesimističke atmosfere.